

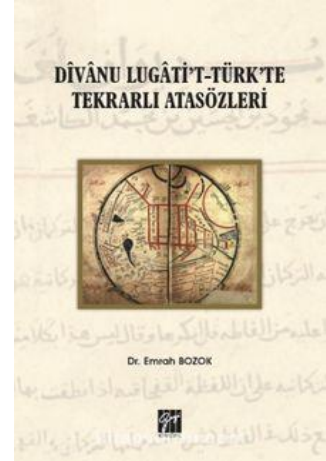
Dîvânu Lugâti't-Türk'te Tekrarlı Atasözleri

Bozok, Emrah (2021). Dîvânu Lugâti't-Türk'te Tekrarlı Atasözleri,

Ankara: Gazi Kitabevi, 181 s., ISBN 978-625-7588-29-4

Şahin YILDIZ¹

Türk dili araştırmalarının seyrini değiştiren *Dîvânu Lugâti't-Türk*², Türkçenin bilinen ilk sözlüğüdür. Kaşgarlı Mahmud tarafından Araplara Türkçeyi öğretmek amacı ile kaleme alınmıştır. Sözlüksel değerinin yanında Türkçenin lehçeleri ve Türk halk edebiyatı ürünleri hakkında verdiği bilgiler esere ayrı bir önem kazandırmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, madde başlarının anlaşılabilirliğini arttırmak için şiirler ve atasözleri ile örnekleme yoluna gitmiştir. Bu şiirler ve atasözleri bağımsız araştırmalara konu olacak bir yekûn oluşturmuşlardır. Bu yazının konusunu da Emrah Bozok'un DLT'de geçen tekrarlı atasözlerini konu alan *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Tekrarlı Atasözleri* adlı çalışması oluşturmaktadır.

DLT'de yer alan atasözleri ile ilgili çalışmalar, 1918 yılında Abdülahad Nûri tarafından yapılan ancak daha sonraki yıllarda basımı gerçekleşen *Atalar Sözü* isimli çalışma ile başlamıştır (Atlı, 2019: 2245). Bu yayından sonra günümüze kadar konu ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bunlara 2021 yılında Bozok'un yaptığı çalışma ile bir yenisi daha eklenmiştir.

¹ Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, E-posta: shnyildiz47@gmail.com / ORCID: 0000-0001-7020-2597.

² Bundan sonra eser adı, DLT olarak kısaltılarak verilecektir. Ancak yapılan çalışmaların veya çalışmaların alt bölümlerinin isimleri söz konusu olduğunda eser adı kısaltılmadan *Dîvânu Lugâti't-Türk* olarak verilecektir.

Bozok'un çalışması, adından anlaşılacağı üzere DLT'de yer alan atasözlerinin tamamından ziyade tekrarlı olanları konu edinmektedir. Eser *Giriş* (s.1-15), *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Tekrarlı Atasözleri* (s.17-150), *Değerlendirme ve Sonuç* (s.155-166) olmak üzere üç ana bölümde şekillenmiştir. Eserde yararlanılan kaynaklar (s.169-172) verildikten sonra *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Tekrarlı Atasözleri ve Muhtemel Asıl Şekilleri* (s.173-178) üzerinde durulmuş ve çalışmada tekrarlı atasözlerine verilen numaralardan yola çıkılarak *Dizin* (179-181) bölümü oluşturulmuştur.

Ön Söz kısmında çalışmanın kısa bir özeti verilmiştir. Buna göre; Kaşgarlı Mahmud DLT'de madde başlarını somutlamak, açıklamak ve madde başının dilde kullanımını göstermek için atasözlerinden yararlanmıştır. Bu atasözleri, zaman zaman tekrar etmiş tekrar ederken de bazen aynı şekilde bazen de deşikelerle³ kullanılmıştır. Bozok'un çalışması tekrar eden atasözleri üzerine yapılmıştır. Çalışmada deşikelerin eş zamanlı olarak ele alındığı ve atasözünün asıl şeklinin tespit edilmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Deşikelerin ses bilgisi, şekil bilgisi, sözcük ve söz dizimi açılarından tasnif edildiği ve bunlardan hareketle sonuç oluşturulduğu aktarıldıktan sonra tekrarlı atasözlerinin numaralandığı ve bu numaralandırmadan hareketle çalışmanın sonunda bir dizin oluşturulduğu ifade edilmiştir.

Giriş kısmında alt başlıklarla çalışmanın temeli oluşturulmaya çalışılmıştır. Alt başlıkların ilki olan *Dîvânu Lugâti't-Türk ve Atasözleri* (s.1) kısmında DLT hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiş ve eserin Türklerin dili, tarihi ve kültürü açısından ne denli önemli olduğu vurgulanmıştır. 'Fil-mesel, fi:meselin' ibareleriyle Türkçe sözcüklerin Arapça açıklamalarından sonra atasözlerine yer verildiği belirtilmiştir. Ayrıca DLT'de araştırmacılara göre 250-320 arasında deşik sayıda atasözü olduğu söylenmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Atasözleri Üzerine Çalışmalar* (s.3) başlığı altında ilki Carl Brockelmann'ın 1922 yılında yaptığı *Altturkestanische Volksweisheit* ve sonuncusu Ahmet Bican Erclasun'un 2020 yılında yaptığı *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri* olmak üzere yüz yıla yaklaşan süreçte yapılmış olan 37 çalışmanın künyesi kronolojik olarak verilmiştir. *Atasözü Kavramı ve Tekrarlı Kullanımların Görülme Sebepleri* (s.6) başlığı altında atasözü kavramı üzerinde durulmuş, Türk atasözlerinin ilk görüldüğü eserlerden bahsedilmiştir. Burada ayrıca Sagıp Atlı ve Ahmet Bican Erclasun'un çalışmalarından hareketle araştırmacıların DLT'de yer alan atasözlerinin sayılarıyla ilgili görüşleri tablo üzerinde gösterilmiştir. *Amaç ve Yöntem* (s.10) başlığında ise araştırmacıların DLT'deki atasözleri sayısını farklı göstermesinin sebebinin tekrarlı yapılar olduğu, daha önce yapılan çalışmalarda kısmen değinilen tekrarlı atasözlerinin bir bütün olarak ele alınmadığı,

³ Deşik sözcüğü Bozok tarafından *varyant* karşılığında kullanılmıştır.

çalışmanın bu yapılar üzerinde bütün olarak durmak üzere DLT’de yer alan atasözleri üzerinde yapılan çalışmalarda tekrarlı yapılardan kaynaklı hataların giderilmesi amacıyla yapıldığı belirtilmiştir. *Yazı ve Harf Çevirimi* (s.15) bölümünde çalışmada kullanılan bazı işaretler ve transkripsiyon harfleri üzerinde durulmuştur. *Giriş* bölümünün son alt başlığı olan *Kısaltmalar* (s.15) altında çalışmada kullanılan kısaltmalar ve bunların açılımı verilmiştir.

Çalışmanın *birinci bölümünde Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Tekrarlı Atasözleri* (s.17-150) ele alınmıştır. Bu bölümde DLT’de yer alan, bazen aynı bazen de değişikliklerle görülen 43 atasözü üzerinde durulmuştur. Bu yapılırken şu yol izlenmiştir: öncelikle atasözünün DLT’deki Arap harfli formu verilmiştir. Daha sonra DLT’nin orijinal metnindeki yer bilgisi parantez içerisinde verildikten sonra atasözünün harf çevirimi yapılmıştır. Sonrasında atasözünün değişiklikleri için de aynı yol takip edilmiş olup değişiklikler verildikten sonra yapılmış olan çalışmalarda araştırmacıların ilgili atasözü hakkındaki yorumları üzerinde durulmuştur. Bozok, değişiklikleri de göz önünde bulundurarak daha sonra atasözünün metin ve Türk kültürü bağlamında değerlendirmesini yapar. Değişiklerdeki farklılıkları eş ve art zamanlı olarak ele alan araştırmacı, atasözünün asıl şeklinin nasıl olması gerektiği ile ilgili çıkarımlarda bulunur. Nihayetinde ilgili atasözünün Türkçenin çağdaş lehçelerinde nasıl yaşadığını belirtir. Bu sistem, diğer atasözleri için de benzer işleyişle devam eder.

Çalışmanın *ikinci bölümünde* ilk bölümden hareketle *Değerlendirme ve Sonuç* (s.155-168) bölümü tesis edilmiştir. *Değerlendirme* (s.155) kısmında tekrarlı atasözleri şekil ve yapı bakımından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. *Tekrarlı Atasözlerinin Şekil Yönünden Durumu* (s.155) başlığı altında tekrarlı atasözlerinin DLT’de veriliş şekli, atasözleri verilirken kullanılan ifadeler ve semboller, tekrarlı atasözlerinin bazen eserde ikinci satırda tamamlandığı nadiren de sonraki sayfada tamamlandığı ve bunların yazımında çeşitli düzeltme ve sonradan müdahaleler olduğu hususlarına değinilmiştir. *Tekrarlı Atasözlerinin Yapı Bakımından Durumu* (s.156) başlığı altında ise Bozok, Ercilasun’un atasözlerindeki yüklem sayısına göre önermiş olduğu *tek kanatlı* ve *çift kanatlı* (2020: 58) terimlerinden hareketle tekrarlı atasözlerinin kanat sayısı üzerinde durmuştur. Buna göre tekrarlı atasözlerinin 23 tanesinin bir yüklemlili yani tek kanatlı olduğu, 21 tanesinin ise iki yüklemlili yani iki kanatlı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacı, Ercilasun tarafından önerilen terimlere ilave olarak *parçalı kanatlı* ve *değişken kanatlı* terimlerini önermiştir. Buna göre iki kanatlı atasözlerinin bazılarının tek kanadı tekrar ettiği için parçalı kanatlı atasözleri terimi tercih edilmiştir. Ayrıca atasözünün bir kanadı sabit iken diğer kanadının değiştiği durumlar için de değişken kanatlı atasözleri terimi kullanılmıştır. Bu bölümde tekrarlı atasözlerinin hece sayıları üzerinde de durulmuştur. Bölüm sonunda tekrarlı

atasözleri; bire bir tekrar edilen, parçalı-kısaltılmış, karma-parçalı yapıda, değişken kanatlı, iki kez, üç kez ve dört kez tekrar edilen atasözleri olmak üzere tasnif edilmiştir.

Sonuç (s.166-168) bölümünde atasözlerinin DLT’de kullanılma sebepleri üzerinde durulmuştur. Buna göre ileri dil unsurları olan atasözleri, Türklerin kuvvetli söz söyleme geleneklerinin bir parçası ve eskiye olan saygılarının da bir göstergesidir. Ayrıca DLT’nin Türk olmayan birisine ithaf edilmesi de eserde atasözlerinin tekrarlı olmasının sebeplerindedir. Çünkü Araplara Türkçeyi öğretme amacı taşıyan DLT, madde başlarını okuyucunun zihninde somutlaştırmak ve anlatılanları inandırıcı kılmak için atasözlerinden yararlanmıştır. Nitekim bu sözler ikna edici ve akılda kalıcıdır. Bu bölümde tekrarlı atasözlerinin eserdeki kullanımı üzerinde de durulmuş ve bunların 9 tanesinin bire bir tekrar ettiği, 4 tanesinin parçalı-kısaltılmış, 2 tanesinin karma-parçalı, 4 tanesinin ise değişken kanatlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca tekrarlı atasözlerinin tekrar sayısı ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. DLT’de 2 kez tekrar eden 32; 3 kez tekrar edilen 5; 4 kez tekrar edilen 1 atasözü tespit edilmiştir. Bu tekrarlar bazen bire bir bazen de değişikler halinde görülmüştür. Bu durum, ilgili atasözlerinin toplumda kullanılma sıklığı ve bu sıklığa bağlı olarak görülen çeşitlenmelerin delili sayılmıştır. Tekrar edilen atasözlerinin Orhun ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinde görülmesi bu sözlerin eskilikleri açısından işaret olarak kabul edilmiştir. Buna göre tekrarlı atasözlerinin DLT’de tekrar sayısı ve eskilikleri arasında bir ilişki söz konusudur. Bundan hareketle 4 kez tekrar eden atasözünün daha eskicil olduğu, bunu 3 kez tekrar eden atasözlerinin takip ettiği ve iki kez tekrar eden atasözlerinin de muhtemel olarak bu kronolojik sırayı takip ettiği ifade edilmiştir. *Sonuç* bölümünün sonunda tekrarlı atasözlerinin kullanılmasının tesadüfi olmadığı ve bu atasözlerinin toplumsal hayatla ilintili olarak tekrar ettiği vurgulanır. Buna göre bu sözler, gelecek neslin sosyal açıdan daha sağlıklı olması kaygısının ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Ayrıca Kaşgarlı Mahmud’un Türk boyları arasında dolaşarak eserini oluşturması tekrarlı atasözlerinin sadece DLT özelinde değil Türk boyları arasında da sıklıkla ve tekraren kullanıldığını göstermektedir.

Kaynaklar (s.169-172) bölümünde özelde DLT genelde ise Türk atasözleri üzerine çalışma yapacak araştırmacıların bakması gereken ve Bozok’un çalışmasında yararlandığı çalışmaların künyesi verilmiştir.

Kaynaklar kısmından sonra *Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Tekrarlı Atasözleri ve Muhtemel Asıl Şekilleri* (s.173-178) başlıklı bölümde DLT’de tekrar eden 43 atasözü numaralandırılarak verilmiştir. Her bir atasözü deşikeleri ile verildikten sonra yanında DLT’nin orijinal metninde geçtiği yer parantez içerisinde belirtilmiştir. Sonrasında ise ilgili atasözünün muhtemel asıl

şekli verilmiştir. *Dizin* (s.179-181) bölümünde ise Bozok'un tekrarlı atasözleri için takip ettiği numaralandırmadan hareketle bu atasözlerinde yer alan sözcüklerin alfabetik dizini oluşturulmuştur. Çalışmanın son sayfasında ise Bozok'un *Özgeçmiş* (s.182) bilgisi yer alır.

Değerlendirme

Dr. Emrah Bozok tarafından hazırlanan *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Tekrarlı Atasözleri* adlı çalışma, DLT'de yer alan atasözleri ile ilgili yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak tüm atasözlerini değil tekrarlı olanları konu edinmiştir. Bu farklılık, eserin özgünlüğünü göstermek bakımından kayda değerdir. Ayrıca atasözleri üzerinden DLT ve Türk halk kültürü ile ilgili yapılan yorumlar esere değer katmıştır. Tükenmez bir hazine olan DLT'yi farklı bir boyutta ele alan Dr. Emrah Bozok'u tebrik ediyor, çalışmasının Türkoloji için faydalı olmasını temenni ediyoruz.

Kaynakça

- Atlı, S. (2019). "Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Atasözleri Üzerine Yapılan Bir Çalışma: Abdülahad Nûrî ve 'Atalar Sözü'", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.8., s.3, ss.2243-2279.
- Bozok, E. (2021). *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Tekrarlı Atasözleri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ercilasun, A. B. (2020). *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri*, İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları.